

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

QORAQALPOQ VA INGLIZ PAREMIYALARINING EKVIVALENTLIK MUNOSABATLARI: ZOONIMLAR MISOLIDA

Mnajatdinova Nargiza Aynatdin qizi

Qoraqalpoq davlat universiteti, tayanch doktorant.

e-mail: nargizaaynatdinqizi@gmail.com **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0000-7798-6611>

Annotatsiya.

Ushbu maqolada qoraqalpoq va ingliz tillaridagi zoonim komponentli paremiyalarning ekvivalentlik munosabatlari qiyosiy-lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda hayvon nomlari qatnashgan maqol va naqlarning semantik mazmuni, obrazli asoslari, pragmatik vazifalari hamda milliy-madaniy xususiyatlariga e'tibor qaratilgan. Tahlil natijasida ikki tildagi zoonimli paremiyalar to'liq ekvivalent, qisman ekvivalent va funksional-semantik ekvivalent guruhlariga ajratilgan. Natijalar ayrim zoonimlar ikki lingvomadaniyatda o'xshash ramziy ma'nolarni ifodalashini, ayrim hollarda esa bir xil mazmun turli hayvon obrazlari yoki umuman boshqa vositalar orqali berilishini ko'rsatgan.

Kalit so'zlar: paremiya, zoonim, ekvivalentlik, maqol, semantika, lingvomadaniyat, obraz, qiyosiy tahlil.

ОТНОШЕНИЯ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ КАРАКАЛПАКСКИХ И АНГЛИЙСКИХ ПАРЕМИЙ: НА ПРИМЕРЕ ЗООНИМОВ

Mnajatdinova Nargiza Aynatdin kizi

Каракалпакский государственный университет, докторант базовой докторантуры.

Аннотация.

В данной статье проводится сопоставительно-лингвистический анализ отношений эквивалентности паремий с зоонимическим компонентом в каракалпакском и английском языках. Особое внимание уделяется семантическому содержанию, образной основе, прагматическим функциям и национально-культурным особенностям пословиц и поговорок, содержащих названия животных. В результате анализа зоонимические паремии двух языков классифицированы на группы полных эквивалентов, частичных эквивалентов и функционально-семантических эквивалентов. Полученные результаты показывают, что некоторые зоонимы выражают сходные символические значения в обеих лингвокультурах, тогда как в отдельных случаях одно и то же содержание передаётся посредством различных образов животных или совершенно иных языковых средств.

Ключевые слова: паремия, зооним, эквивалентность, пословица, семантика, лингвокультура, образ, сопоставительный анализ.

EQUIVALENCE RELATIONS BETWEEN KARAKALPAK AND ENGLISH PAREMIAS: A STUDY OF ZOONYMS

Mnajatdinova Nargiza Aynatdin qizi

Karakalpak State University, Doctoral Student (PhD).

Abstract.

This article presents a comparative linguistic analysis of equivalence relations between paremias containing zoonymic components in the Karakalpak and English languages. Particular attention is paid to the semantic content, figurative foundations, pragmatic functions, and national-cultural characteristics of proverbs and sayings containing animal names. Based on the analysis, zoonymic paremias in the two languages are classified into three groups: full equivalents, partial equivalents, and functional-semantic equivalents. The findings indicate that certain zoonyms convey similar symbolic meanings in both linguocultures, whereas in some cases, the same meaning is expressed through different animal images or entirely different linguistic means.

Keywords: paremia, zoonym, equivalence, proverb, semantics, linguoculture, imagery, comparative analysis.

Kirish. Paremiyalar xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi, axloqiy qarashlari va borliqni baholash mezonlarini ixcham shaklda saqlovchi til birliklaridir [2]. Ularning tarkibida hayvon nomlarining faol ishlatilishi tasodifiy emas. Inson hayvonlarning tashqi ko'rinishi, yashash tarzi, xatti-harakati va tabiatdagi o'rnini kuzatish orqali muayyan xususiyatlarni ularga bog'lagan, keyinchalik esa bu xususiyatlarni inson va jamiyat munosabatlarini ifodalashga ko'chirgan [1]. Natijada zoonimlar paremiologik tizimda oddiy hayvon nomidan ko'ra kengroq ma'no kasb etib, kuch, ayyorlik, sadoqat, qo'rqqoqlik,

tajovuzkorlik, sabr, tajriba yoki nodonlik kabi tushunchalarning obrazli ifodalovchisiga aylangan [3, 31–35]. Qoraqalpoq va ingliz tillari genetik va tipologik jihatdan turli til oilalariga mansub bo'lsa-da, mazkur tadqiqotning maqsadi qoraqalpoq va ingliz zoonimli paremiyalarida ekvivalentlik qanday shakllanishini aniqlash, ekvivalentlikning semantik, obrazli va funksional darajalarini farqlash hamda bir xil hayvon obrazi ikki lingvomadaniyatda qay darajada o'xshash yoki farqli mazmun kasb etishini ko'rsatishdan iborat.

Metodologiya. Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, semantik, kontekstual va lingvomadaniy tahlil metodlaridan foydalanildi. Qoraqalpoq tiliga oid asosiy material sifatida "Qaraqalpaq folklori: Naqil-maqallar" to'plamida uchraydigan zoonim komponentli paremiyalar tanlandi. To'plamda mehnat, dehqonchilik, chorvachilik, ovchilik, axloqiy nasihat, do'stlik, tabiat va boshqa mavzulardagi maqollar jamlangan bo'lib, zoonimlar, ayniqsa, chorvachilik va ovchilikka oid qismlarda keng uchraydi. Tahlilda faqat leksik moslik ekvivalentlikning asosiy mezon sifatida olinmadi. Paremiya ekvivalentligini aniqlashda to'rtta belgi hisobga olindi: umumiy mazmun, zoonimik obraz, pragmatik vazifa va baholovchi konnotatsiya. Shu asosda materiallar uch guruhga ajratildi: to'liq yoki yaqin ekvivalentlar, qisman ekvivalentlar va funksional-semantik ekvivalentlar. Birinchi guruhda mazmun hamda zoonimik obraz o'zaro yaqin bo'lsa, ikkinchi guruhda umumiy g'oya saqlanib, obraz yoki tuzilish o'zgaradi. Uchinchi holatda esa ikki paremiya bir xil kommunikativ xulosani beradi, lekin uni mutlaqo boshqa obrazlar orqali ifodalaydi.

Natijalar. Tahlil qoraqalpoq va ingliz paremiologiyasida eng yaqin ekvivalentlik holatlaridan biri iyt/dog obrazi orqali yuzaga kelishini ko'rsatdi. Qoraqalpoq tilidagi "Iyt úrer, kárwan kósher" paremiyasi bunga yorqin misoldir. Manbada uning kengaygan "Iyt úrer, kárwan kósher, úrer-úrer úni ósher" varianti ham uchraydi. Ingliz tilidagi "The dogs bark, but the caravan moves on" paremiyasi mazkur birlikka semantik va obrazli jihatdan juda yaqin turadi. Har ikkala paremiyada dog/iyt tashqi shovqin, qarshilik yoki samarasiz tanqidni bildiradi, karvon esa maqsad sari davom etayotgan harakatning timsolidir. Bu holatda asosiy konsept, zoonim va obrazli vaziyat deyarli to'liq mos keladi. Shu sababli mazkur juftlikni yaqin paremiologik ekvivalent deb baholash mumkin.

Bóri/wolf komponentli birliklarda ham qiziqarli parallellik mavjud. Qoraqalpoq manbasida "Bóri arıgın bildirmes, sırtqı júnin qampaytar" paremiyasi qayd etilgan. Unda bo'ri qiyin holatda ham o'z zaifligini namoyon qilmaydigan mavjudot sifatida tasvirlanadi. Ingliz paremiologiyasida aynan shu sintaktik qurilishga ega umumxalq ekvivalenti mavjud bo'lmasa-da, wolf obrazi kuchli, xavfli va o'z tabiatini oson o'zgartirmaydigan mavjudot sifatida ishlatiladi. Masalan, "A wolf may lose his teeth, but never his nature" mazmunidagi paremiologik model insonning asosiy tabiati tashqi sharoit o'zgargani bilan osongina o'zgarasligini anglatadi. Demak, ikki birlik literal darajada teng emas, ammo wolf/bóri orqali barqaror xarakter va ichki kuchni konseptualashtirish jihatidan yaqinlashadi [5, 290–296]. Qoraqalpoq paremiologiyasida bo'ri obrazi ko'pincha xavf va tabiiy kuch bilan ham bog'lanadi. "Bóri joldasın dastıq qılmaydı" birligida bo'ri yirtqich tabiati uning do'stlikka mos kelmaydigan mavjudot sifatida talqin qilinishiga asos bo'lgan. Shu qatorda manbada "Bóri – qasqırdın ağası" shakli ham uchraydi. Ingliz tilidagi "A wolf in sheep's clothing" paremiyasi boshqa vaziyatni ifodalasa-da, wolf zoonimi unda ham xavf va salbiy niyatning ramzi hisoblanadi. Farq shundaki, ingliz paremiyasida bo'ri yashirin xavfni, qoraqalpoq misolida esa ochiq yirtqich tabiatni ifodalaydi. Shunday qilib, zoonimning baholovchi semasi umumiy, paremiologik vaziyat esa farqlidir.

Túlki/fox obrazi ikki tilda yanada barqaror semantik o'xshashlikka ega. Qoraqalpoq manbasidagi "Túlkiniń óz terisi ózine jaw" paremiyasida tulkinning qimmatli terisi oxir-oqibat uning o'zi uchun xavf tug'dirishi ifodalanadi. Ingliz tilida tulki an'anaviy ravishda ayyorlik va ehtiyotkorlik timsolidir. "The fox knows many things", "An old fox is not easily snared" kabi birliklarda tajriba va ayyorlik semasi yetakchilik qiladi. Demak, ikki til fox/túlki aynan bir xil paremiologik vaziyatga joylashtirmaydi, biroq uning ehtiyotkor va murakkab xulqli mavjudot sifatidagi stereotipik modeli ikki madaniyat uchun ham tanishdir [4]. Bu jihat qoraqalpoq tilidagi "Arıslanday kúshiń bolsa, túlkidey ádisiń bolsın" paremiyasida yanada aniq ko'rinadi. Bu yerda ikki zoonim qarama-qarshi, ammo bir-birini to'ldiruvchi sifatlarni ifodalaydi: arıslan jismoniy kuchni, túlki esa aql, tadbir va ayyorlikni anglatadi. Paremiyaning umumiy mazmuni muvaffaqiyat uchun kuchning o'zi yetarli emasligi, kuch strategiya bilan birlashishi lozimligidan iborat. Ingliz tilidagi "The fox knows many tricks" tipidagi paremiyalar ushbu birlikning faqat ikkinchi semantik qismini qoplaydi. Shu sababli ular to'liq emas, balki qisman semantik ekvivalent sifatida qaraladi.

Qoraqalpoq paremiyalarida at/horse alohida mavqega ega. Masalan, "Jaqsı atqa bir qamshı, jaman atqa mıń qamshı" paremiyasida yaxshi otga bir ishora kifoya qilishi, yomon otga esa ko'p ta'sir ham samara bermasligi orqali insonning fahm-farosati obrazlashtiriladi. Bu mazmun ingliz tilidagi "A word to the wise is enough" paremiyasiga juda yaqin. Biroq ingliz variantida zoonim mavjud emas. Shuning uchun bu juftlik obrazli emas, funksional-semantik ekvivalentlikni namoyon qiladi. Qoraqalpoq tilida fikr ot va qamchi munosabati orqali konkretlashtirilgan bo'lsa, ingliz tilida shu xulosa bevosita wise konsepti orqali beriladi. Shunga o'xshash hodisa "At qádirin joq biler, as qádirin toq biler" paremiyasida kuzatiladi. Uning semantik markazida biror narsaning haqiqiy qadrini undan mahrum bo'lgan kishi yaxshiroq anglaydi, degan fikr turadi. Ingliz tilidagi "You never know what you have till it's gone" mazmun jihatidan unga juda yaqin. Qoraqalpoq paremiyasi milliy turmush bilan bog'liq at va as obrazlari orqali qurilgan, ingliz varianti esa fikrni umumlashtirilgan shaklda beradi. Bu yerda aynan milliy obraz va universal mazmunning o'zaro munosabati yaqqol ko'rinadi.

Eshek/donkey obrazi ikki tilda ham ko'pincha salbiy yoki kinoyaviy baho bilan bog'lanadi. Qoraqalpoq manbasidagi "Eshektiń júgi jeńil bolsa, jatağan keledi" paremiyasi imkoniyat yoki yengillikdan noto'g'ri foydalanish holatini ifodalaydi. Manbada, shuningdek, "Eshektiń qasına attı baylasań, tápsi uradı" shakli ham uchraydi. Bu paremiyada yonma-yon yashash va muhitning ta'siri hayvonlar xatti-harakati orqali obrazlashtirilgan. Ingliz tilidagi "He that lies down with dogs shall rise up with fleas" paremiyasi boshqa zoonimdan foydalansa-da, mazmunan unga yaqin: inson qanday muhitga qo'shilsa, uning ta'sirini o'zida sezadi. Bu ikki paremiya funksional-semantik ekvivalentlikning yaxshi namunasi bo'lib, birida eshek va at,

ikkinchisida dog obrazi qo'llanadi.

Qoraqalpoq tilidagi "Atqa tağa qaqqandi kórip, baqa ayağın kóteredi" paremiyasi ham milliy obrazlilik nuqtayi nazaridan ahamiyatlidir. Unda o'z imkoniyati va mavqeyini hisobga olmasdan boshqalarga taqlid qilish kulgili holat sifatida baholanadi. Ingliz tilida bunga mutlaq zoonimik ekvivalent topish qiyin, biroq "The ape kills her young with kindness" yoki taqlidni tanqid qiluvchi boshqa paremiologik birliklar funksional jihatdan yaqinlashishi mumkin. Bu holat ekvivalentlikni aniqlashda faqat hayvon nomining mosligini emas, paremiya qanday xulqni qoralayotganini ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Qoraqalpoq paremiyalaridagi zoonimlar ba'zan ijtimoiy birdamlikni ham ifodalaydi. "Iyttiń awzı ala bolsa da, bóri kelgende birigedi" mazmunidagi birlik ichki kelishmovchilikka qaramay, umumiy xavf paydo bo'lganda birlashish zarurligini anglatadi. Shunga yaqin ravishda "Úyirli qoydan, qasqır da qorqadı" paremiyasi jamoaviy birlikning himoya kuchini ko'rsatadi. Bunday paremiyalarda qoy zaiflikning o'zi emas, balki birlashganda kuchga aylanadigan jamoaning ramzidir. Ingliz tilidagi "United we stand, divided we fall" zoonimsiz bo'lsa ham, aynan shu pragmatik xulosani beradi. Shuning uchun u funksional-semantik ekvivalent hisoblanadi. Hayvon obrazlarining madaniy semantikasini ko'rsatadigan yana bir misol "Bólingendi bóri jeydi" paremiyasidir. Uning mazmuni jamoatdan ajralgan yoki himoyasiz qolgan shaxs xavfga tezroq duchor bo'lishi haqidagi umumlasmaga asoslanadi. Ingliz tilida "United we stand, divided we fall" bu mazmunni bevosita ifodalasa-da, bo'ri obrazidan foydalanmaydi. Qoraqalpoq variantida dasht va chorvachilik tajribasi bilan bog'liq konkret xavf universal ijtimoiy xulosaga aylantirilgan [6].

Natijalar shuni ko'rsatadiki, zoonimli paremiyalarning ekvivalentligi uch darajada namoyon bo'ladi. Birinchi darajada zoonim, obraz va semantik xulosa mos tushadi: Iyt úrer, kárwan kósher va The dogs bark, but the caravan moves on. Ikkinchi darajada zoonimlarning stereotipik semantikasi o'xshash, lekin paremiologik vaziyat farqlanadi: bóri/wolf, túlki/fox. Uchinchi darajada esa zoonim faqat bir tilda mavjud bo'lib, ikkinchi til ayni hayotiy xulosani boshqa obraz yoki abstrakt ifoda orqali beradi: Jaqsı atqa bir qamshı, jaman atqa mıń qamshı va A word to the wise is enough. Aynan uchinchi guruh paremiologik ekvivalentlikning tarjimaviy emas, konseptual hodisa ekanligini yaqqol ko'rsatadi.

Muhokama. Olingan natijalar qoraqalpoq va ingliz zoonimli paremiyalarini qiyoslashda "bir xil hayvon nomi = ekvivalent paremiya" tamoyili yetarli emasligini ko'rsatadi. Ekvivalentlik, avvalo, paremiyaning qanday hayotiy xulosani kodlashi bilan belgilanadi. Bir xil zoonim ikki tilda turlicha baholovchi ma'noga ega bo'lishi, aksincha, mutlaqo boshqa zoonimlar bir xil pragmatik vazifani bajarishi mumkin. Qoraqalpoq paremiyalarining muhim xususiyati shundaki, zoonimik obrazlar ko'pincha real xo'jalik va tabiiy muhitdan olingan. At, túye, qoy, ógiz, eshek, iyt, bóri, túlki, qulan kabi hayvonlarning faol qo'llanishi xalqning chorvachilik, ovchilik va dasht hayoti bilan uzoq tarixiy aloqasini aks ettiradi. Ingliz paremiyalarida ham hayvonlar inson xarakterini modellashtiruvchi vosita hisoblanadi, ammo zoonimlar tanlovi ingliz tilida shakllangan tarixiy-madaniy tajriba bilan belgilanadi. Fox ayyorlik, wolf xavf, dog sadoqat yoki ijtimoiy mavqe, bird erkinlik va imkoniyat, horse esa tajriba, kuch yoki boshqarish bilan bog'lanishi mumkin. Shu sababli qoraqalpoq at obrazi bilan ingliz horse obrazi formal jihatdan bir xil bo'lsa ham, ular qatnashgan paremiyalarning konseptual tuzilishi doimo teng kelmaydi. Shu nuqtayi nazardan, paremiologik ekvivalentlikni uch komponentning munosabati sifatida tushunish maqsadga muvofiq: obraz, ma'no va funksiya. Uchala komponent mos tushganda ekvivalentlik darajasi yuqori bo'ladi. Ma'no va funksiya mos tushib, obraz farqlansa, funksional-semantik ekvivalentlik yuzaga keladi. Faqat zoonimning o'zi mos kelib, umumiy xulosa farqlansa, bunday birliklarni to'liq ekvivalent deb hisoblash mumkin emas.

Xulosa. Qoraqalpoq va ingliz tillaridagi zoonim komponentli paremiyalarning qiyosiy tahlili ularning ekvivalentligi ko'p bosqichli hodisa ekanligini ko'rsatdi. To'liq yoki yaqin ekvivalentlikda ikki tilda nafaqat umumiy ma'no, balki zoonimik obraz va pragmatik vazifa ham mos keladi. Iyt úrer, kárwan kósher va The dogs bark, but the caravan moves on shunday munosabatning xarakterli namunasidir. Qisman ekvivalentlikda umumiy konsept saqlanadi, biroq zoonimning konnotatsiyasi yoki paremiologik vaziyat o'zgaradi. Funksional-semantik ekvivalentlikda esa bir xil hayotiy xulosa turli obrazlar orqali ifodalanadi. Tahlil, shuningdek, bóri/wolf, túlki/fox, iyt/dog kabi ayrim zoonimlarda ikki lingvomadaniyatga xos umumiy stereotiplar mavjudligini, at, túye, qoy, ógiz, qulan singari obrazlarning qoraqalpoq paremiologiyasida esa xalqning an'anaviy xo'jalik faoliyati va tabiiy muhiti bilan yanada chuqur bog'langanligini ko'rsatadi. Demak, paremiologik ekvivalentlik oddiy tarjima mosligi emas. U universal insoniy tajriba bilan milliy obrazli tafakkurning kesishish nuqtasida shakllanadi. Zoonim bir xil bo'lgani bilan paremiyalar ekvivalent bo'lmasligi, aksincha, hayvon obrazlari butunlay farq qilgan holda ikki paremiya semantik va pragmatik jihatdan bir-biriga juda yaqin kelishi mumkin. Shu sababli qoraqalpoq va ingliz paremiyalarini qiyoslashda leksik shakldan ko'ra ularning konseptual mazmuni, baholovchi semantikasi va kommunikativ funksiyasiga ustuvor ahamiyat berish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Begjanova J. Paremiologik birliklar tarjimasida lingvokulturologik ekvivalentlik // Conferences. – 2025. – Vol. 1, № 1.
2. Bozorovna K. U. Translation of Proverbs from English into Uzbek: Problems of Equivalence // BG Pulse Journal. – 2026. – Vol. 2, № 6. – P. 4317–4321.
3. Sirojiddinova D. K. Lexical-Semantical and Mental Features of English and Uzbek Proverbs with the Components "Zoonyms" // Central Asian Journal of Education and Innovation. – 2026. – Vol. 5, № 2. – P. 31–35. – DOI: 10.5281/zenodo.18494194.
4. Uktamovna T. S. Zoonym Hybrid Proverbs in English and Uzbek: Lexical and Semantic Analysis.
5. Эволюция зоонимов: исторические перспективы в английском и каракалпакском языках // Зарубежная лингвистика и лингводидактика. – 2025. – Т. 3, № 10/S. – С. 290–296. – DOI: 10.47689/2181-3701-vol3-iss10/S-pp290-296.
6. Qaraqalpaq folklorı. – 88–100-tomlar. – Nókis: Ilim, 2015.